

KELİME KÖKEN

Kelimeler, Hikâyeler, Efsaneler

YAYIN NO: 993

KELİME KÖKEN
Kelimeler, Hikâyeler, Efsaneler
Mehmet Emin Katırcı

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Ağustos 2020
4. Basım: Ekim 2020

ISBN: 978 - 605 - 7931 - 93 - 1

Editör: *Recep Kayalı*
Kapak: *Yasin Çetin*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

KELİME KÖKEN

Kelimeler, Hikâyeler, Efsaneler

MEHMET EMİN KATIRCI

MEHMET EMİN KATIRCI

1993 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde tamamladı. Çeşitli televizyon programlarında da çalışan Katırcı'nın öykü ve söyleşileri *Meçhul*, *Söylenti*, *Plüton*, *Roka* dergilerinde yayımlandı. Dile olan tutkusunu araştırmacı kişiliğiyle harmanlayan Katırcı, kelimelerin dünyasında seyahat etmekle ilgileniyor.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	9
İlk Söz	11
Selam	17
Sahip / Sohbet	18
Dün	19
Bendeniz	20
Bilmukabele	21
Renk İsimleri ve Kökenleri	22
<i>(Lacivert / Beyaz / Kırmızı / Mavi / Pembe / Siyah / Mor / Sarı / Yeşil / Turuncu / Bordo)</i>	
Aşk*	27
Sevda / Melankoli	28
Flört	30
Yunan Mitolojisinden Doğan ve Dilimize Geçen Kelimelerin Kökenleri ..	31
<i>(Fayton / Helyum / Atlas / Panik / Galaksi / İris / Hipnoz / Siren / Hijyen / Labirent / Armoni / Eko / Müzik)</i>	
Mucize*	51
Mermer	52
Silüet	53
Nostalji	54
Çeşitli Meslek İsimleri ve Bunlarla Bağlantılı Kelimelerin Kökenleri	55
<i>(Bakkal / Kasap / Market / Manav / Terzi / Attar / Tuhafiye / Züccaciye / Kırtasiye / Nalbur / Şarküteri / Mefruşat)</i>	

Emek*	59
Şemsiye	60
Kot	61
Tatlı İsimleri ve Kökenleri	62
<i>(Baklava / Künefe / Sütlaç / Keşkül / Trileçe / Sufle / Profiterol / Tiramisu)</i>	
Neşe*	65
Çapraz	66
Sehpa	67
Çamaşır	68
Dest	69
<i>(Abdest / Derdest / Deste / Destur / Testere / Testi / Tezgâh)</i>	
Çiçek*	71
Robot	72
Teknoloji	74
Tuzlu Kelimeler ve Kökenleri	75
<i>(Sos / Salata / Salsa / Salça / Sosis / Salam / Salamura)</i>	
Çeşm / Çeşme*	78
Alarm	79
Telefon	80
Mıknatıs	81
Şir	82
<i>(Şirin / Şirden (Şırdan) / Şıra / Tebeşir / Hemşire)</i>	
Şeker*	84
Dürbün / Mikroskop	85
İlim	87
Ağaç İsimleri ve Kökenleri	88
<i>(Çam / Çınar / Köknar / Meşe / Ladın / İhlamur / Defne / Tarçın / Palmiye)</i>	
Hatıra*	93
Elif/Alfa	94
Kelime/Kelam	95
Diaspora	96
Fars Mitolojisinden Doğan ve Dilimize Geçen Kelimelerin Kökenleri	97
<i>(Âsuman / Dev / Niyaz / Fer / Feriştah / Firdevs / Ejderha / Peri / Mah-Meh / Hümmâ / Horoz / Hurşid / Nâhit / Neriman / Nevruz / Kahraman)</i>	

Hasret / Özlem*	109
Felsefe	110
Hikmet	111
Çiçek İsimleri ve Kökenleri	112
<i>(Açelya / Papatya / Orkide / Karanfil / Gül / Nilüfer / Lale /</i>	
<i>Krizantem / Anemon / Menekşe / Nergis)</i>	
Güzel*	116
Kudüs	117
Kâbe	118
İnşirah	119
Organ/Uzuv İsimleri ve Kökenleri	120
<i>(Kafa / Göz / Burun / Ağız / Dudak / Dil / Kulak / Böbrek /</i>	
<i>Pankreas / Bağırsak / Mide / Yürek-Kalp)</i>	
Dert*	123
İnsan / Hayvan	124
Adam / Âdem	125
Böcek İsimleri ve Kökenleri	126
<i>(Karınca / Sinek / Örümcek / Akrep / Pire / Çıyan / Salyangoz)</i>	
Sıla*	128
Medeni	129
Modern	130
Barbar	131
Şeb	132
<i>(Şebboy / Çarşaf / Şebnem / Şebbaz / Şebengiz)</i>	
Leyla*	135
Sürpriz	136
Harikulade	137
Dil	138
<i>(Dilara / Dilaver / Dilber / Dildar / Dilgîr / Dilhun / Dilruba /</i>	
<i>Dilşad / Dilbaz / Dilnişin / Dilpesent / Dilâşub / Dilşikâr)</i>	
Mihnet*	140
Vatan	141
Millet	142
Rum	143

Meyve İsimleri ve Kökenleri	144
<i>(Üzüm / Portakal / Mandalina / Şeftali / Kivi / Böğürtlen /</i>	
<i>Frambuaz / Greyfurt / Hurma / Ayva / Erik / Avokado / Elma /</i>	
<i>Çilek / Çağla)</i>	
Sevgi*	148
Şarap	149
Süt	151
Âb	152
<i>(Abdest / Kezzap / Çirkef / Hoşaf / Dolap / Girdap)</i>	
Sitem*	154
Restoran	155
Hindi	156
Kapuçino	157
Akrabalık Kavramları ve Kökenleri	158
<i>(Anne / Baba / Dede / Nene / Ağabey / Abla / Hala / Teyze /</i>	
<i>Dayı / Amca / Yenge / Enişte / Baldız / Elti / Görümce /</i>	
<i>Kaynana-Kayınbaba / Kayınço / Bacanak)</i>	
Gönül*	162
Kovboy	163
Antarktika	164
Sebze İsimleri ve Kökenleri	166
<i>(Acur / Roka / Brokoli / Domates / Karnabahar / Patates /</i>	
<i>Semizotu / Zencefil / Börülce / Marul / Maydanoz / Lahana /</i>	
<i>Biber / Soğan / Fesleğen / Kabak)</i>	
Taze*	172
Yemin	173
Cin	175
Gezegen İsimleri ve Kökenleri	176
<i>(Merkür / Venüs / Dünya / Mars / Jüpiter / Satürn / Uranüs /</i>	
<i>Neptün / Plüton)</i>	
Veda*	182
Kaynakça	183

Teşekkür

Beğeninize sunduğum bu kitap derin bir sevginin ürünüdür. İlkokul yıllarında başlayan Türkçe sevgim ve kelimelere olan ilgim üniversite yıllarında had safhaya ulaşmış, derinlikli incelemelerim de bu süreçte başlamıştır. Etimoloji galaksisinde yaptığım seyahatleri çeşitli hikâyelerle buluşturduktan sonra sosyal medyaya taşıdım. İlk başta kısıtlı bir çevreye sesleneceğimi düşünürken bir anda on binlerce dil sevdalısıyla buluşma fırsatını yakaladım. Sosyal medyada geçen zamanda onlarca kelime biriktirip elinizde tuttuğunuz bu çalışmada birleştirdim. Öncelikle bana Türkçe ve dil aşkını aşıl原因 kıymetli öğretmenim Hilal Topuz'a, çalışmama katkı sunan ve beni yüreklendiren Prof. Dr. Hatice Şirin'e, kitap için emek sarf eden değerli yazar-editör Recep Kayalı'ya, beni her anlamda destekleyen sevgili dostlarıma ve aileme, dört yıldır "Kelime Köken" hesabını takip edip beğenilerini dile getiren on binlerce sosyal medya takipçisine ve bu çalışmayı bir kitap olarak yayınlamayı teklif eden Bilge Kültür Sanat Yayıncılık ailesine en kalbi duygularıyla teşekkür ediyorum.

İlk Söz

Etimoloji, Eski Yunanca étymon “asıl, doğru” ve logeía “bilim” kelimelerinin birleşiminden oluşur. Kelimelerin kökenini, nereden ve nasıl geldiğini inceleyen “etimoloji” aslında insanlığın geçmişini incelemektedir. Sosyal bir varlık olan insanın en güçlü iletişim aracı olan “dil” etimoloji aracılığıyla açılır, incelenir ve anlamlandırılır.

Etimoloji bir kelimenin sadece “kelime” olmadığını anlatan, bir kelimenin içine gizlenmiş onlarca anlamı gösteren, insan duygularının bir kelimedede nasıl şekillendiğini açıklayan bilimdir. Kalbin, sadece bir organ adyken nasıl tüm duyguları içinde barındıran hissi bir varlığa dönüştüğünü anlatan etimoloji, insanın duygusal tarihini de gözler önüne serer.

Tarih boyunca dünya üzerinden yüzlerce toplum geçmiş, yüzlerce dil konuşulmuş ve bu dillerin kimi değişmiş kimi de unutulup gitmiştir. Birbiriyle etkileşim hâlinde olan kültürler birbirinden birçok şey öğrenmiş, ticaret yapmış, savaşmış veya müttefik olmuşlardır. Bu etkileşimler dile de sirayet etmiş, bir dil diğerinden tabirler, kelimeler, deyimler almıştır. Diller bu sayede genişlemiş, büyümüş ve bazı kelimeler geçtiği kültürde bambaşka anlamlar kazanmıştır.

Devrimler, teknolojik gelişmeler, savaşlar, felaketler, göçler, bilimsel buluşlar dile doğrudan etki etmiş, dil bu faktörlerin etkisiyle köklü değişimler yaşamıştır. Teknoloji ve bilim çağı bu değişimlerin en bariz şekilde yaşandığı çağdır. Bu süreçte ortaya binlerce kelime ve terim çıkmıştır. İlgili buluş veya teknolojik gelişme onu icat eden kültür tarafından isimlendirilmiş ve diğer kültürler tarafından da bu isimlerle ithal edilmiştir. Diller arası bu

alışveriş dilin değişimi ve dönüşümü açısından oldukça önemlidir. Dilin tarihi insanlığın tarihidir.

Sonsuz bir uzay olan dil, göğsünde “kelime” dediğimiz binlerce yıldız taşır. Bu yıldızların her biri insan zihninin coğrafyasını aydınlatır. Kimi yıldızlar öylesine parlak, öylesine güçlüdür ki insanlık o yıldızın peşinde binlerce yıl yürür. Hint inancında “söz” her şeydir. Hint kutsal metinlerinden *Rig-veda*’da “söz” anlamındaki kelime, “akıllılık ve düşünce yetisini sevdiği kişilere veren bir tanrıça” olarak nitelenir. İşte bu yüzden “söz”ün iyi amaçla kullanıldığında büyüleyici bir etkisi olduğuna inanılır.

Ortaya koyduğumuz bu çalışmada gökteki yıldızlardan bir kısmını incelemeye, söylenmiş güzel “söz”lerin bir kısmını sizlere aktarmaya çalıştık. Kelimelerin tarih boyunca nasıl değişimler yaşadıklarını, insanların kelimeleri nasıl değerlendirdiklerini, dilimize geçen yabancı kelimelerin serüvenlerini, mitolojiyle kelimeler arasındaki bağı irdeledik.

Yerli ve yabancı birçok kaynağın taranmasından sonra ortaya konan bu çalışma incelikli bir araştırmanın ürünüdür. Her kelime en az üç kaynak karşılaştırılarak incelenmiş, konuyla ilgili yazılmış kitaplarda ilgili maddeler her yönüyle araştırılmıştır. Kaynakların ortak görüşte olduğu kelime kökenine işaret edilmiş, tartışmalı kelimeler “ihtimal” olarak belirtilmiştir. Sadece etimolojik kaynaklarla sınırlı kalınmamış, mitolojik ve edebi kaynaklara da başvurulmuştur. Etimolojiyi sevdirmeyi gaye edinen bu kitap “amatör ruhlu” bir etimoloji severin aşkla hareket ettiği, bundan başka da hesap gütmeyeceği bir çalışmanın sonucudur. Kelime kökenleri hususunda belirtilen herhangi şahsi bir görüş yoktur, tüm açıklamalar kaynaklarda aktarılan kadardır. Sadece bazı kelimeler onları zenginleştiren hikâyeler veya ilişkiler üzerinden anlatılmış, bu anlatımlarda bazen öyküleyici, bazen didaktik, bazen lirik bir söylem tarzı benimsenmiştir.

Firdevsî’den Zeus’a, Graham Bell’den Cemşîd’e, Platon’dan Karel Çapek’e varıncaya kadar birbirinden farklı onlarca tarihî/efsanevi karakter ve onlar aracılığıyla türetilen yüzlerce kelime

dilimizin kültürel çeşitliliğinin de bir göstergesidir. Dilimiz Çince, Fransızca, Arapça, Farsça, Malayca ve hatta Amerikan yerli dillerine varıncaya kadar pek çok dilden beslenmiş, onları benimsemiş ve kendi güçlü yapısında eritmiştir. Türk dil hazinesi bu sayede genişlemiş, büyümüş ve güçlenmiştir.

Çalışmamız benzersiz genişlikteki Türk dil deryasına taşınan bir damla su mahiyetindedir. On dokuz ana başlık ve onlarca ara başlıktan meydana gelen çalışmamız şiirlerle, hikâyelerle, efsanelerle bezenmiştir. Gayemiz Türkçemizin damaklarda tatlı bir lezzet, kulaklarda hoş bir seda, dimağlarda güzel bir hatıra olarak kalmasıdır.

Selam

Kitabımızı güzel bir kelime ve temenniyle yani “selam”la açalım. Arapça slm kökünden gelen “sağ/sağlam olma, güven içinde olma, barış üzere olma, sağlık üzere olma” anlamlarına sahip olan selâm, günlük hayatta en çok kullandığımız kelimelerin başında gelmektedir. Aramice/Süryanice şelâm “sağlık, selâmet, barış, güven, huzur, esenlik” kelimesinden Arapçaya geçen “selâm” kelimesi yine Arapça aleyküm “üzerimize” kelimesiyle birleşmiş ve selâmünaleyküm “barış/güven üzerinize olsun” kalıbı ortaya çıkmıştır.

Tıpkı selam gibi dilimize yerleşmiş bir başka iyi temenni ve karşılama sözü “merhaba”dır. Arapça merhaben “ferahlıkla, bollukla, genişlikle” anlamına gelmektedir. Kelime Arapça rih kökünden gelen marhab “ferahlık” kelimesinden türetilmiştir.

Konuyla ilgili Türkçe kökenli kelimelere baktığımızda “esenlik/esenlikle” söylemiyle karşılaşırız. Orta Türkçe esen “sağ olma, iyi olma, ferah olma” kelimesinden ekle türetilen “esenlik” yukarıda bahsi geçen kelimelerle aynı anlamı taşımaktadır.

Yeniden “selam” kelimesine döndüğümüzde karşımıza bu kelimeyle aynı kökten türetilmiş ve dilimizde önemli yer edinmiş birçok kelime çıkmaktadır. Esenlik, barış, sağlık, güven anlamları üzerinden oluşturulan kelimeler şunlardır:

- **Aleyhisselâm:** selâm onun üzerine.
- **İslâm:** semâvî dinlerin sonuncusu.
- **Müslüman:** İslâm dininden olan, Muhammedî.
- **Müsâleme:** barış ve güven içinde olma.
- **Sâlim:** sağlıklı, sıhhatli, sağlam.
- **Selâmet:** esenlik, sağlık, huzur.
- **Selim:** sağlam, doğru, noksanlıktan uzak.
- **Vesselâm:** barışla, kurtuluşla, selamla.

Sahip / Sohbet

Birbirinden ayrı düşünülse de aynı kökten gelen sahip ve sohbet kelimeleri temelde “dost” kelimesiyle ilintilidir. Arapça shb kökünden gelen şahiba “dost idi, arkadaş idi, yâran idi” kelimesinden türetilen “sahip” ve “sohbet” zamanla anlam olarak ayrılmıştır. Birincil anlamı “yar, arkadaş, dost” olan “sahip” kelimesi sonradan “mâlik, efendi” anlamında değişime uğramıştır.

Zamanla, sahip olanın, sahip olduğu şey üzerinde sonsuz şekillendirme hakkı olduğu algısı oluşmuş ve sahip eşittir mâlik düşüncesi doğmuştur. Ancak gerçek sahiplik “sevgi, muhabbet” temellidir. Bir ağaca sahip olmanın güzelliği, onu ne kadar severek suladığınızla ilgilidir. Bir ağacı en güzel siz suluyorsanız, sizin arazinizde olmasa bile sizindir. En azından kalbinizdedir. Yoksa her şey metalaşacaktır.

Sahiplik sahip olduğu düşünülene ancak muhabbetle bağlanıldığı zaman olur. Sohbet edilene muhabbet besleniyorsa bu gerçekten sohbettir. Sahip olan da sohbet eden de en nihayetinde “dost” olandır.

Dilimize Arapçadan geçen ashap ve sahabe kelimeleri yine aynı kökten yani shb kökünden “arkadaş, dost” anlamında türetilmiştir.

Kudüs

Üç semavi dinin mensuplarınca mübarek kabul edilen Filistin'in başkenti "Kudüs" ihtiva ettiği anlam üzerine adlandırılmıştır. Kudüs Arapça kds kökünden gelen kuds "kutsal, kutsanmış, kutsal yer" kelimesinden gelmektedir.

Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından "harim" yani "korunmuş yer" kabul edilen Kudüs tarih boyunca savaflara ve çatışmalara gebe kalmıştır. Yahudiler tarafından "Yeruşalim" yani "Tanrı'nın hizmetinde olan yer, barış şehri" şeklinde adlandırılan Kudüs, ne yazık ki ismiyle müsemma olamamış; çok uzun zaman barıştan ve huzurdan uzak kalmıştır.

Kâbe

İslam âleminin kıblegâhı, hac ibadetinin merkezi, tarih boyunca en kutsal dinî merkezlerden biri olan Kâbe, günümüze kadar birçok farklı isimle anılıp yüceltilmiştir. Kâbe-i muazzama, Kâbe-i şerif, Kâbe-i mükerrerme, Kâbe-i ulyâ, Kâbe-i âli, Kâbe-tullah, Beytullah, Mescid-i Haram, Beytü'l-atik, Beytü'l-haram ve daha nice isimlerle anılan “Kâbe” Arapça ka’b kökünden ka’ba kelimesinden dilimize geçmiştir. Mekke’de bulunan ve Müslümanların ana mescidi olan Kâbe “küp, küp şeklindeki yer, dört köşeli ev, köşeli yer” anlamına gelmektedir.

Kâbe kelimesi aynı zamanda Arapça ka’b “topuk kemiği” olarak da bilinen “aşık kemiğiyle” aynı kökten gelir. Aşık kemiği günümüzde kullanılan oyun zarlarının atası olarak bilinmektedir. Fal bakmada da kullanılan aşık kemiği, küpü andıran bir yapıya sahiptir ve zamanla bu kemik yontularak günümüzdeki oyun zarlarına benzer altı yüzeyle küpler olarak tasarlanmışlardır. Müslümanların kıblegâhına da kübik yapısı sebebiyle köşeli yer/dört köşeli ev anlamında “Kâbe” denmiştir.

Kelimenin kökenine biraz daha indiğimizde Arapça ka’ba “şişmek, yumru olmak, top olmak” fiiliyle karşılaşılır. Bu durum da bizi yine ilgili geometrik şekle yani “küp”e ulaştırmaktadır. Batı dillerinde “cube” yani “küp” anlamında kullanılan kelime de yine Sami dillerinden alıntıdır.